

ПЕТРО КАРМАНСЬКИЙ

Лірика Петра Карманського (29 травня 1878 р. – 16 квітня 1956 р.) другого, не-“молодомузівського” етапу його творчості мало відома. Поет пережив короткочасне креативне піднесення у Відні (1920 – 1921), крім власного віршування, активно займався перекладами творів Д. Папіні, Н. Фасколо, Д. Мадзіні, редагував другу частину мартирологічної “Кривавої книги” про польську окупацію Галичини, став активним дописувачем періодичних видань “Канадський українець”, “Америка” тощо. Він у збірці “За честь і волю” (1923), надрукованій у бразильському місті Прудентополь, дотримувався громадянського лейтмотиву попередньої книжки “Al fresco” (1917). На новому виданні позначилася активна політична діяльність автора – щойно парламентарія ЗУНР, учасника національно-визвольних змагань, який пережив на собі “трикутник смерті” під Борщевом, видавця газети “Український голос”, органу Державного секретаріату ЗУНР (1918 – 1919), секретаря української місії при Св. Престолі у Ватикані. Карманський також за дорученням ЗУНР провадив роботу серед українських переселенців у Бразилії (1922 – 1932), редагував тамтешню газету “Український хлібороб”, заснував економічно-просвітницьке товариство “Український союз Бразилії” в м. Уніао-да-Вікторія, середню школу, друкарню.

Перебіг національно-визвольних змагань, попри їх поразку, викликав у П. Карманського оптимістичний настрій, що не міг не позначитися на збірці “За честь і волю”. Але не він був визначальний. Мотиви втраченої батьківщини (“Далеко ти, мій краю рідний!”, “Чужиною”) стали сюжетотвірними в розділі (циклі) “Під сонцем тропіка”. Його простір, крім проявів ностальгії за галицькими краєвидами та емігрантських рефлексій (“Так я любив тебе, Галичино!”, “На білий камінь сяду...”, “Снишся мені...”, “Бразилійський травень”), заповнила екзистенційна дезорієнтація, розпач перед буттєвим ніщо. Автопортрет ліричного героя (з однойменного вірша) складається не так із посилань на його тілесно-психологічне зображення, а поданий в ескізному начерку (“Пооране чоло, мутні пригаслі очі / І усміхом гірким уста покривлені”). Позбавлена сонця, віри, захвату “маска лиця” з думками, задивленими в пустелю, розмита каскадом далеко не риторичних питань, викликає асоціації з порожнечою. Щонайменші натяки на “блазон” розсипаються десемізованими потоками значень. Цивілізаційна смуга відчуження переросла на неподоланну прірву, що поглинає ліричного героя, обплутаного ланцями важких анігіляцій. Він неначе потрапив у безвихідний лабіринт, щоразу натикаючись на глухі стіни позасвіття, у якому годі знайти відповідь:

Звідки іду? Куди прямую?
Де склоню голову до сну?
Чого ще жду? За чим баную?

Чого оплакую весну,
Якої я не знав ніколи?

Стоячи, “як хрест підтятий, на розстаю”, ліричний герой – вигнанець із рідного часопростору, ототожнюючи себе з колективним свідомим, уподібнений до ереміта (пустельника), був приречений на страждання й поневір'яння оманливими, непритомними глибинами несвідомого, ледь означеного мнемонічними слідами колишніх гріхів (“Ми свого бога розіп’яли, / Як на Кавказі Прометей”). Він мусив спокутувати їх, покірно ждати “заплати небуття”. Розлогий вірш “De profundis” (лат. – із глибин), охоплений мороком

нереференційної семантики, розвивав мотив утрати людської іманентності, започаткований “Автопортретом”. Обидва твори зі спільною ідеєю, що виконують у циклі функцію експозиції та зав’язки, були разом опубліковані в журналі “Літературно-науковий вісник” (1923. – Т. 30).

Аналогічні настрої властиві й іншим віршам (“О тайно, що палиш наш ум...”, “Невже так можна, щоб усе...”), які варто розглядати в композиційному річищі розвитку дії. Спонтелічений чужиною (“Іду в чужий, широкий світ...”), почуваючись незахищеною “згубленою пилиною”, гостро переживаючи розлуку з батьківщиною, ліричний герой мусить адаптуватися до нових обставин життя (“На рівнику”), у суворій боротьбі за існування розраховувати на власні сили (“В лісах Парани”). Він, усвідомлюючи себе “колишнім царем духа”, тепер приречений дбати про насущне, марити “про дощ для рису” (“Між гори спалених гіляк...”). Інших думок для нього, охопленого інстинктом боротьби для виживання, не існує. Йому неприйнятна романтизована вестернація Заходу, властива гострофабульним, авантюрним жанрам американського письменства. Замість неї домінує важка праця: “Сокира, сапа та рискаль – / Отсе моє перо сьогодні”. Автор, обмірковуючи різкі зміни свого життя – життя інтелігента, витонченого лірика, посилався на власний досвід суворого самоствердження на півночі Бразилії, що потребувало величезних фізичних і душевних зусиль: “Готово, Фойса [серп на держак для корчування. – Ю. К.] підкосила / Ліани, трощу й папороть. / І йде нова потужна сила, / Щоб дикий праліс побороть”. Південноамериканські враження не мають у його інтерпретації екзотичного флеру. Так великодню містерію в Куритибі (столиця штату Парана) можна було б сприйняти за гуцульське дійство, але “пальми й діти не дають” (“Великдень у Куритибі”), яскравий карнавал на рівнику з однойменного вірша розрахований на те, “щоб за минулим загубився слід!”, однак він лишається невитравним (“За шімароном”), споглядання чужих пейзажів викликає чуття провини: “Мій рідний край від лун горить, / А я караюся в Парані” (“Захід сонця”).

Попри такі настрої, бразильська дійсність із притаманною їй вітальною, іскрометною енергією захоплювала ліричного героя-вигнанця, який, удивляючись у калейдоскоп вулиць, не міг дійти висновку: “Се дійсність чи чарівний сон?” (“Ріо-де-Жанейро”), – спостерігаючи за розкішними бразильськими антропологізованими й зоологізованими краєвидами, вбачав у них не лише знакову систему демонології (“Байтата”, “Вампір”). Вони іноді викликали в нього натурфілософську рефлексію знерухомленого часу, розчиненого в довкіллі тут-і-завжди (“Пуща опівдні”), з яким єднається відлюдник (“В лісовій пущі”). Такої “соковитої поезії про далекий край”, – вважає М. Ільницький, – не було в українській ліриці після А. Кримського [1, 298]. П. Карманський замислювався над секретами вічного колобігу життя, що повсякчас повертається до себе (“Підзворотниковий пейзаж”), якщо не поглинуте танатосними силами (“Відійдеш в небуття, пилиночко нікчемна...”). Апеляція до паскалівських сентенцій у ліриці П. Карманського відіграє іншу роль, ніж у Є. Плужника, тому людська малість у космічному безмежжі постає не закономірним об’єктивним розумінням її присутності в масштабах Усесвіту, а радше його дрібною безпорадною часткою, не спроможною протистояти фатальним стихіям: “Стою, мов пень, що жде сокири, / Розкинувши листочки в пил”.

Гіркий емігрантський досвід П. Карманського, охопленого обвальним розчаруванням культурно-просвітницькою діяльністю, інертністю переселенців, спротивом священників ордену оо. Василіян, якими щойно захоплювався, спонукав його навіть до сумнівів щодо власного місіонерства й доцільності просвітницької роботи: “Навіщо я приймав розлуку / бурхливим, наче повинь світом, / Щоби трійливим горицвітом / Собі вистелювати шлях, / І вже без того шлях тернистий? / Щоб на мені бруд хамства ляг / І покаляв мій прапор чистий?” (“Як панська

пишня палата...”). Бразильська пуща мало чим різнилася від драми “У пущі” Лесі Українки, виявляла свою байдужість, навіть жорстокість до талановитих особистостей. Поет, поглинутий самотністю над каламутним водоспадом Ігвасу (Ігуасу), знелюдненими, псевдоцивілізованими краєвидами (“Отсе мій світ! / Балкон, пустеля / І троглодитів череда”), уже мав намір трактувати свою бразильську одиссею як епілог (в однойменному вірші), як розплату за турботу про невдячний плебс (“Отсе тобі од Хама плата / За те, що ти його обмив, / Що ти любив його як брата, / Зі сміття, сміття підоймив!”). Однак П. Карманський у заокеанських сповідях уважав своє життя далеко не завершеним: “Даремно! Ще не час писати епілог, / Коли ще фабулі бракує глав чимало...” (“Як прагну я життя!”).

І. Франко в циклі “До Бразилії” уявляв драматичну долю галицького селянина, змушеного поневірятися чужиною, тулитися в бараках серед лісів. Натомість П. Карманський став очевидцем такого вигнання, що зачепило різні західноукраїнські верстви, це відображено у фрагменті незвершеної повісті “Аранії”, надто – в епічній поемі “Плач бразилійської пущі” (з’явилася друком у бразильському місті Порто-Уніон). Лише мала частина її тиражу потрапила в Галичину. На тексті віршової хронічки, у якому помітні мотиви циклу “Під сонцем тропіка”, позначилися розчарування поета українською діаспорою, її несправедливі звинувачення автора у відсутності патріотизму. Особливо його непокоїли негаразди з “Українським союзом Бразилії”, що через брак коштів так і не став інтегральною організацією. Наступного року після появи поеми П. Карманський, покинувши все, подався в провінцію Раншарію, аби зайнятися рільництвом. Як зізнавався поет у листі до побратима І. Камінського: “Я злився з хліборобами і живу так, як вони, і працюю нарівні з ними”. Поема не має ні романтичного флеру західних першопрохідців, ні вестернівського авантюризму, натомість панує несподіваний для поета-символіста шорсткий неореалістичний стиль, крізь його призму розгортаються суворі будні боротьби за виживання українців на негостинній чужині, схожі на “історію пропавших сил”, що всупереч найнесприятливішим умовам “вгризалися в дрімучий бір”. Автор тішиться потужною волею до життя переселенців, бо завдяки їй “нині в сій лячній пустині / Цвітуть, красуються садки”, зосереджує розвиток сюжетної лінії на неквапливій нічній розмові чотирьох постатей; вони, кружляючи “кую з шімарином” (горілка з цукрової тростини й гіркий бразильський чай), слухають оповідь старого Івана Безрідного ніби власні життєві сповіді. Співрозмовники сприймають його виважені слова, у яких відображено добре відомі поневірянню уподібнених до біблійного Йова галичан-вигнанців крізь лабіринти “бараків неохайних”, неприязного моря, лиховісного “острова квітів” у Ріо-де-Жарейро, де нещасні мандрівники відбували карантин, освоєння непридатної для життя дикої пущі, де “крок за кроком, кожду п’ядь / Нам прихотилося здобувати, / Кривавим потом поливати”, пережити нищення тяжкої праці, коли “На покоси / Злетів огонь, мов гурган, / І гори згарищами вкрив”. Але вітальна воля кріпила “Наш дух, що сміливим хотінням / Повстав на бій з непокоримим”, аби “На кладбищі гігантів-пнів / Наш перший посів зеленів – / Родилася ясніша хвиля”. Попри певні здобутки, переселенці відчували, як “таємний камінь їх гніте, / Недостає чогось між нами”, навіть коли вони, молячись сонцю, спромоглися вибудувати інфраструктуру, що лише нагадувала батьківщину, але не могла замінити молитви рідних тополь. Перед ними розкривалася екзистенційна безодня з пекучим питанням: “Коли покінчиться? Коли?”.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ільницький М.* На перехрестях віку: У трьох книгах. – Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – Кн. I. – 838 с.

Отримано 16 квітня 2018 р.

м. Київ